

گزارش تکوین یک اثر قرآنی

علی رازینی

رازمینی، از سلسله کتاب‌های قرآن «سیری در قرآن پژوهی»، به کوشش «دفتر پژوهش و نشر سهروردی» به زیور طبع آراسته شده است.

پیشگفتار این اثر به قلم مؤلف، حاوی مطالب خواندنی و ضروری در بیان سیر تکوین و معرفی ویژگی‌های کتاب است که به شرح زیر می‌آید:

جایگاه و منزلت «قرآن کریم»، به ویژه در ارتباط با نقش کلیدی آن در هدایت انسان به سمت وسوی سعادت جاودانه، می‌طلبد در فراگیری پیام این برنامه‌ی هدایت و نیز تفکر و تدبیر در آیات و کلمات آن بکوشیم. بدیهی است تفکر و تدبیر در آیات قرآن کریم در گروهی امور چندین است که از جمله‌ی آنها فراگیری مفاهیم واژه‌های آن است. کتاب حاضر، در راستای تحقق بخشیدن به این مهم و بستر سازی مناسب برای فهم مفاهیم واژه‌های قرآن به سبک نویسی، تدوین و در دسترس علاقه‌مندان به قرآن کریم و قرآن‌پژوهان گرامی قرار داده شده است.

پژوهشی در باب «مفردات قرآن کریم»، نخستین بار در سال‌های پیش از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و هم‌زمان با تدریس آن در مدرسه‌ی علمیه‌ی منتظریه در قم (معروف به مدرسه‌ی حقانی) تدوین، و به صورت جزوه تکثیر و در اختیار دانش‌پژوهان این مدرسه قرار گرفت. در آن سال‌ها، به منظور آموزش واژه‌ها و مفردات قرآنی، هم‌زمان با تدریس آن در مدرسه‌ی علمیه‌ی منتظریه در قم (معروف به مدرسه‌ی حقانی) تدوین، و به صورت جزوه تکثیر و در اختیار دانش‌پژوهان این مدرسه قرار گرفت. در آن سال‌ها، به منظور آموزش واژه‌ها و مفردات قرآنی، هم‌زمان با تدریس آن در مدرسه‌ی علمیه‌ی منتظریه در قم (معروف به مدرسه‌ی حقانی) تدوین، و به صورت جزوه تکثیر و در اختیار دانش‌پژوهان این مدرسه قرار گرفت. در آن سال‌ها، به منظور آموزش واژه‌ها و مفردات قرآنی، هم‌زمان با تدریس آن در مدرسه‌ی علمیه‌ی منتظریه در قم (معروف به مدرسه‌ی حقانی) تدوین، و به صورت جزوه تکثیر و در اختیار دانش‌پژوهان این مدرسه قرار گرفت.

جزوه‌ای توسط آیت‌الله جنتی تهیه شده بود و نگارنده برای مدتی تدریس آن را برعهده داشت. در جزوه‌ی یاد شده به ترتیب مفردات سوره‌های قرآن تنظیم، و در باورقی به مشتقات گوناگون هر یک از واژه‌ها اشاره و به تحلیل معانی آنها پرداخته شده بود. از آن جا که از یک سو، تنظیم واژه‌ها بدین سبک مستلزم آن بود که به تعداد کاربرد هر یک از مشتقات یک ماده در سوره‌های گوناگون، معنای یک واژه تکرار گردد، و از سوی دیگر، به نظر می‌رسید استقبال دانش‌پژوهان از مطالب ذکر شده، در باورقی‌ها نیز کمتر از مطالب متن کتاب باشد، از این رو، به منظور به سامان رساندن کار و تسهیل و تسریع در امر فراگیری مفاهیم واژه‌های قرآنی، پس از مطالعه و بررسی طرح‌های گوناگون و مشورت با برخی از استادان بزرگوار، در سال ۱۳۵۶ هـ. ش تصمیم گرفته شد، به صورت آزمایشی، و با استفاده از جزوات یاد شده و با مراجعه به منابع گوناگون هر ماده و با ذکر هویت صرفی هر یک از آنها منتشر شود.

موسسه نشر قرآن
موسسه نشر قرآن
موسسه نشر قرآن

هم‌زمان با تدریس مطالب تهیه شده، به آماده‌سازی بخش‌های بعدی این واژه‌نامه پرداختم. اتمام بخشی از آن با پیروزی انقلاب اسلامی مصادف گشت، اما مسائل و حوادث آن دوران و برخی مشاغل، برای مدتی مانع از ادامه‌ی کار گردید. در پاییز سال ۱۳۵۸، بار دیگر کار نگارش از سر گرفته شد و سرانجام به لطف و یاری خداوند متعال، در تاریخ ۱۳۵۹/۵/۲۱ مطابق با عید سعید فطر سال ۱۴۰۰ ق، در جوار مرقد پاک ثامن الائمه، امام رضا علیه السلام، دیگر بخش‌های آن نیز به پایان رسید.

کتاب حاضر یکی از ده‌ها کتابی است که از سال‌ها پیش تا کنون در باب تبیین مفاهیم واژه‌های قرآنی به زبان فارسی تدوین و به چاپ رسیده است و هم‌اکنون کم‌وبیش در اختیار قرآن‌پژوهان قرار دارد. این کتاب در مقایسه با برخی دیگر از کتاب‌هایی که در این حوزه نگارش یافته‌اند و هر کدام ارزش خاص خود را دارند، از ویژگی‌های خاصی برخوردار است که آشنایی با آن‌ها می‌تواند، خوانندگان گرامی را در استفاده‌ی هرچه بیش‌تر و بهتر از آن یاری رساند. در این جا به مهم‌ترین این ویژگی‌ها اشاره می‌شود:

۱. همان‌گونه که پیش از این اشاره شد، در تنظیم واژه‌ها و مدخل قرآنی، از شیوه‌ی ریشه‌ای استفاده شده است، نه شیوه‌ی القایی. بنابراین، کلماتی مانند: «ضرب»، «یضرب»، «اضربوا» در بخش «ض» و ذیل ریشه‌ی «ض رب»، و کلماتی مانند: «اخذ»، «خذوا»، «اتخذ»، «یواخذکم» و «اخذ» همه در بخش «أ» و ذیل ریشه‌ی «اخذ» مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۲. نگارش اولیه‌ی کتاب بر اساس «المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم»، از محمدفواد عبدالباقی صورت گرفت، ولی هنگام بازنگری آن، با توجه به وجود برخی از اضافات و ویژگی‌های مثبت در معجمی که به همین نام و توسط همین ناشر (محمدجعفر صدیقی) در حال آماده‌سازی بود و اخیراً نیز منتشر شده است، اساس کار را کتاب یادشده قرار دادیم. از این رو، در مواردی چند که در زیر به آن‌ها اشاره می‌شود، از منبع یادشده الگو برداری و اخذ اقتباس کرده‌ایم:

۲-۱. ریشه‌ی همه‌ی واژه‌های قرآنی، به ویژه با توجه به اختلاف نظر دانشمندان در باب ریشه‌ی برخی از کلمات، و نیز با توجه به دخیل دانستن برخی از واژه‌های قرآنی، ذکر شده است.

۲-۲. با توجه به دشواری بودن دست‌یابی به برخی از واژه‌ها، حتی برای اهل فن در شیوه‌ی ریشه‌ای، در مواردی از شیوه‌ی ارجاع استفاده کرده‌ایم. در پایان کتاب و در پیوست شماره‌ی فهرست و واژه‌های دشواریاب قرآنی و ریشه‌های آن‌ها که برگرفته از منبع یادشده است، به بیش از ۳۰۰ مورد از این دست واژه‌ها و ریشه‌های آن‌ها اشاره شده است.

الف) در مواردی، بین صاحب‌نظران در مورد ریشه‌ی یک کلمه اختلاف بوده است؛ مثل واژه‌ی «ترافی» که برخی آن را از ریشه «ت ر ق» و برخی از ریشه «ر ق و» و دسته‌ای دیگر آن را از ریشه «ر ق ی» می‌دانند. از این رو، پس از ذکر کلمه‌ی «ترافی»، ذیل ریشه‌ی «ت ر ق»، مخاطب را به ذیل ریشه‌های «ر ق و» و «ر ق ی» ارجاع داده‌ایم.

ب) در مواردی، بین ریشه‌ی واقعی یک کلمه و ریشه‌ای که در بدو امر به ذهن انسان متبادر می‌شود، تفاوت وجود دارد؛ مثل واژه‌ی «پلتکم» که از ماده‌ی «لات»، یلیت و لیتا است و امکان دارد به نظر برسد، از ریشه‌ی «ول ت» باشد. از این رو، پس از ذکر کلمه‌ی مورد نظر در موضع مناسب، از موضع دیگر نیز به آن ارجاع داده شده است.

ج) در مواردی، در یکی از حروف اصلی کلمه قلب صورت گرفته و به حرفی دیگر تبدیل شده است؛ مثل واژه‌ی «ادکر و تلخرون» که هر دو از ریشه‌ی «ذکر و ذخر» و از باب افتعال هستند، و اصل آن‌ها به ترتیب عبارت است از: «اذکر و تلخرون». بنابراین، از موضع ذکر ریشه‌ی «ذکر و ذخر»، مخاطب را به موضع اصلی ذکر آن‌ها ارجاع داده‌ایم.

د) بیش‌تر واژه‌های دخیل، فاقد یک ریشه‌ی سه‌حرفی هستند و از این رو، موضع ذکر آن‌ها متفاوت با موضعی است که غالب پنداشته می‌شود؛ مثل واژه‌ی «اباریق»، «استبرق» و «ابلیس» که به ترتیب از ریشه‌ی «استبرق»، «ابریق» و «ابلیس» هستند، نه از ریشه‌ی «برق» و «بلس». بر این اساس، پس از ذکر واژه‌های دخیل در جای مناسب، از مواضع متداول به آن‌ها ارجاع داده‌ایم.

۲-۳. مشخص کردن آن دسته از واژه‌های قرآنی را که دخیل بودن آن‌ها قطعی بوده و یا احتمال آن قوت داشته است، با قرار دادن یک ستاره (*) در قسمت بالای سمت چپ آن‌ها مشخص کرده‌ایم. مجموع این واژه‌ها را نیز ذیل پیوست شماره‌ی ۲ که برگرفته از منبع یادشده است، در پایان کتاب آورده‌ایم. واژه‌هایی نظیر «آدم»، «آب»، «اباریق»، «استبرق»، «ابلیس» و... از این قسم‌اند.

۲-۴. کوشیده‌ایم دریاب دامنه‌ی پوشش واژه‌های قرآنی به‌طور یکدست عمل کنیم. در این خصوص به‌طور یکسان به بررسی مفاهیم همه‌ی افعال و بخش عمده‌ای از اسما بسنده کرده‌ایم و از پرداختن به مفاهیم حروف و آن بخش اندک باقی‌مانده از اسما (اشاره، موصول، استفهام و شرط) خودداری کرده‌ایم. این دسته از واژه‌ها را با اشاره به این نکته که از ادوات هستند، مشخص ساخته‌ایم و مجموعه‌ی آن‌ها را ذیل پیوست شماره‌ی ۳ که آن نیز برگرفته از منبع یادشده است، در پایان کتاب آورده‌ایم.

۳. در راستای تبیین مفاهیم واژه‌ها از «المعجم المفهرس» پیروی کرده و نخست به بیان مفاهیم افعال و پس از آن اسما پرداخته‌ایم. در باب افعال و کلمات مشتق، ابتدا معنای مصدر ثلاثی مجرد و پس از آن، مصدر ثلاثی مزید را بیان کرده‌ایم (باب افعال، تفعیل، مفاعله، افعال، انفعال، استفعال و...) و در باب اسما، جامد، به ذکر معنای صیغه‌ی مفرد اکتفا نموده‌ایم.

۴. در تبیین مفاهیم واژه‌ها، به معنای لغوی و معادل‌های فارسی آن‌ها بسنده کرده‌ایم و حتی الامکان از توضیح مفاهیم شرح‌الاسم و ذکر مباحث تفسیری و مطالب مفصل که بیش‌تر متناسب با دایره‌المعارف‌هاست، خودداری کرده‌ایم. البته در مواردی بسیار اندک ناگزیر شده‌ایم، به صورت گذرا به نظر برخی از مفسران نیز اشاره کنیم؛ مانند واژه‌های «الرقیم»، «ذوالقرنین» و «رزق».

۵. در تبیین مفاهیم واژه‌هایی که دارای اشتراک لفظی هستند، تنها به ذکر آن معنا و یا آن دسته از معنای اکتفا کرده‌ایم که در قرآن کریم کاربرد داشته‌اند و از ذکر معنای دیگر آن‌ها خودداری نموده‌ایم.

۶. در تبیین مفاهیم واژه‌ها، گاه به دلیل دست‌نیافتن به یک معادل دقیق و گویا که بتواند همه‌ی بار معنای واژه‌ی مورد نظر را برساند، از چند واژه و عبارت استفاده کرده و آن‌ها را به دنبال هم آورده و با علامت ویرگول از هم تفکیک ساخته‌ایم. در این‌گونه موارد، الفاظ ذکر شده گاه تعابیر مترادف یکدیگرند و گاه مکمل همدیگر.

۷. در مواردی که یک واژه دارای معنای متعدد بوده است، این تعدد معنای را با شماره‌گذاری نشان داده‌ایم. البته باید توجه داشت که این شماره‌های متفاوت همه‌وقت بیانگر آن نیست که واژه‌ی مورد نظر در قرآن نیز در معنای متعدد به کار رفته است. بلکه در برخی از موارد به معنای آن است که صاحب‌نظران در مورد معنای واحد آن واژه اختلاف نظر دارند. برخی قائل به معنای اول، و برخی دیگر قائل به معنای دوم‌اند. به عبارت دیگر، همه‌ی مواردی که در آن‌ها، ذیل یک واژه، دو یا چند معنا ذکر شده است، نشان‌دهنده‌ی اشتراک لفظی آن واژه است؛ با این تفاوت که برخی از این واژه‌ها در

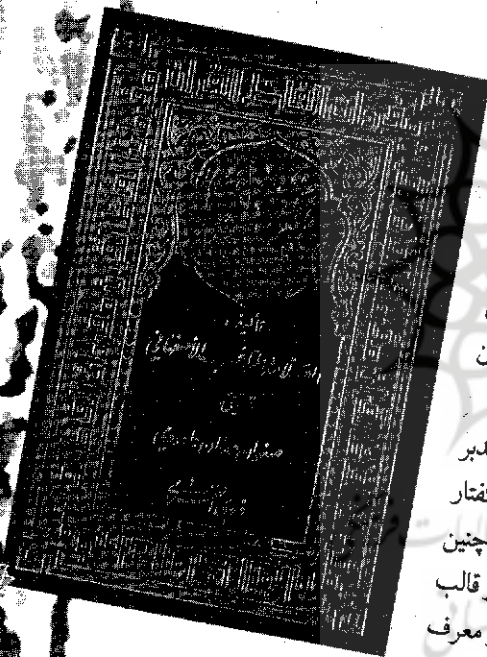
حوزه‌ی کاربرد قرآنی خود نیز مشترک‌اند و در آیات متعدد، به معانی گوناگون به کار رفته‌اند، در حالی که برخی دیگر اگرچه مشترک لفظی هستند، ولی در آیات قرآن فقط به یک معنا به کار رفته‌اند، اما صاحب نظران در مورد آن معنای واحد اختلاف نظر دارند که کدام یک مراد است.

۸. در راستای تبیین هرچه بهتر مفاهیم و کلمات قرآنی، علاوه بر تک واژه‌ها، گهگاه و در صورت نیاز، به ذکر معانی عبارات و اصطلاحات نیز پرداخته‌ایم.

۹. به منظور هرچه بهتر روشن شدن معانی واژه‌ها، در موارد لازم به نکات صرفی و اختلاف نظر صاحب نظران در باب ریشه‌ی کلمات اشاره شده، و هرگاه این نکات بیرون از فضای بیان معنای واژه بوده است، آن را در پاورقی آورده‌ایم.

۱۰. پس از ذکر معنا و یا معانی گوناگون یک واژه، صورت‌های متفاوت کاربرد آن را داخل کروشه ذکر کرده‌ایم.

این اثر قرآنی با شمارگان ۳۵۰۰ نسخه منتشر شده است.

قرآن در کلام امام علی (ع) با نثری ادبی منتشر شد
 گروه ادب: کتاب «قرآن در کلام امام علی (ع)» با نثری ادبی توسط مؤسسه‌ی فرهنگی قدر ولایت به تازگی گردآوری، تدوین و منتشر شده است.

به گزارش خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا)، در فصل اول این کتاب در بخشی با عنوان «قرآن کتاب هدایت»، با نثری ادبی آمده است: «قرآن نوری است که خاموشی ندارد. چراغی است که درخشندگی آن زوال‌ناپذیر است. راهی است که رونده‌ی آن گمراه نگردد. شعله‌ای است که نور آن تاریک نشود. بنایی است که ستون‌های آن خراب نشود. قرآن معدن ایمان و اصل آن است. ظرف زلال حقیقت و سرزمین‌های آن است.»

فصل اول این کتاب به «جایگاه و آثار قرآن»، فصل دوم به «قرائت و تدبیر در قرآن» و فصل سوم به «راه درست فهم قرآن» اختصاص دارد. در پیشگفتار این کتاب، درباره‌ی ولایت و قرآن به عنوان دو تجسم از یک واقعیت، چنین بیان شده است: «ولایت و قرآن دو تجسم از یک واقعیت‌اند. یکی در قالب الفاظ و دیگری میان کاغذ، و این الفاظ در جامعه‌ی انسانی هر دو معرف یکدیگرند. قرآن، ولایت را راه نجات و سعادت انسان‌ها و مسلمانان معرفی می‌کند و مصداق‌های آن را با نشانه‌های روشن معین می‌فرماید، و ولایت، قرآن را کتاب هدایت و منشأ خیرات و راه یافتن به سعادت معرفی می‌نماید. امام علی (ع) که اول مردم مؤمن به رسالت پیامبر اعظم و بزرگ‌ترین فداکار و مجاهد در راه اعتلای اسلام است، در تمام مدت نزول تدریجی قرآن، حالات پیامبر، منش و رفتار و تلاوت و نگاه آن بزرگوار به آیات الهی را می‌دید.»

کارگزاران و لزوم پیروی از قرآن، ولایت و قرآن، حد شناخت خدا در قرآن، علی (ع) همواره با قرآن، قرآن خواندن غیر واقعی، شرط طهارت در خواندن قرآن، و وصیت به عمل کردن به قرآن، از دیگر بخش‌های کتاب هستند.

این کتاب به شمارگان ۳۰۰۰ نسخه عرضه شده است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران